

Newsletter MoMuse

Zicht op Brussel met op de voorgrond een oogst scène in Sint-Jans-Molenbeek.

De tweede nieuwsbrief van MoMuse is gewijd aan de maanden augustus en september, van oudsher de oogstmaanden. Augustus kondigt meestal het begin aan van het binnenhalen van de oogst. Het woord oogst is ontleend aan het Oudfranse woord *aoust* of *aust*, dat zelf is afgeleid van het Latijnse *augustus*.

Een mislukte oogst is en was steeds erg rampzalig. De voorraden konden niet worden aangevuld en dit leidde tot een winter vol honger en ellende. Zelfs op het graan en de groenten van een 100-tal kilometer verderop moest men vroeger niet rekenen, want de weg en de transportmogelijkheden waren niet altijd toereikend. Voor trein, tram, goede straten en goed bevaarbare waterwegen kon het maanden duren vooraleer het graan of andere voedingswaren ter plaatse waren.

Een goede oogst was dus van het grootste belang voor de gemeenschap. Daarom gingen de oogstmaanden gepaard met allerhande rituelen en feesten om de goden gunstig te stemmen. Na de kerstening door de Katholieke Kerk (circa 6de eeuw na. Chr) kon men de diepgewortelde, heidense gebruiken niet zomaar afschaffen. De Kerk nam ze over en vormde ze om tot katholieke feestdagen. De oude heidense behoefte om het transcendente een plaats te geven in het dagelijkse leven werd overgenomen in katholieke gebruiken. Niet toevallig ligt het feest Maria Hemelvaart in het midden van de oogstmaand.

Was de oogst gelukt, dan werd dit gevierd met een heus dorpsfeest. Vandaar ook de vele jaarlijkse kermissen die ook nu nog in veel dorpen en steden in augustus en september de ronde doen.

Inhoud

Nieuws uit het Museum	p 2
Een stukje geschiedenis – <i>Op de boer in Molenbeek</i>	p 3
Wie kan ons meer vertellen over – <i>Begijnen-, Potters- of Drabsmolen</i>	p 5
Een beetje folklore – <i>Met Sint-Getrudis op jacht naar ratten en muizen</i>	p 6
Een blik op een object – <i>De hoedenmal</i>	p 8
Vragen aan het Museum	p 9
Vragen aan de lezers	p 10

Nieuws uit het Museum

Open Monumentendagen in Sint-Jans-Molenbeek!

Verneem op 15 en 16 september meer over bouwen in Molenbeek. Het Museum gaat met "Bouwen in verandering" dieper in op het thema. Hoe was het mogelijk om het kanaal met de hand te graven? Hoe ging men om met de veiligheid van de bouwvakkers en wat met nieuwe technieken en materialen?

De themawandeling en de tentoonstelling leiden je langsheen de Sint-Jan de Doperkerk, de Maalderij Farcy en het kanaal.

Tentoonstelling "Bouwen in verandering"

Waar? Huis der Culturen en Sociale Samenhang, Mommaertsstraat 4, 1080 Sint-Jans-Molenbeek (op wandelafstand van de metrostations Graaf van Vlaanderen en Ribaucourt)

Wanneer? 15 en 16 september telkens van 10 uur tot 17 uur (doorlopend te bezoeken)

Themawandeling "Bouwen in verandering"

De wandeling leidt langs de Sint-Johannes de Doperkerk, Maalderij Farcy en het kanaal van Charleroi.

Vertrekpunt? Huis van Culturen en Sociale Samenhang, Mommaertsstraat 4, 1080 Sint-Jans-Molenbeek

Wanneer? Nederlandstalige wandelingen 15 september om 10 uur en 16 september om 14 uur. Franstalige wandelingen 15 september om 14 uur en 16 september om 10 uur.

Gelieve vooraf in te schrijven via info@momuse.be met vermelding van naam, aantal personen en taal van de wandeling of via 02 414 17 52. Gelieve te vragen naar Reinout Deprez of Petra Vandermeiren

Een stukje geschiedenis

Op de boer in Molenbeek

Grazende koeien in Molenbeek? Zeker! Molenbeek is verrassender en groener dan haar reputatie doet vermoeden.

Sint-Jans-Molenbeek ligt in de Zennevallei en het behoort tot de uitlopers van het westelijk gelegen Pajottenland. Het behoort tot de zandleemstreek, die gekenmerkt wordt door vruchtbare akkers en weiden. De zandleemgronden hebben een hoger zandgehalte dan de leemgronden, dit maakt ze lichter en beter doorlaatbaar. Door de vele waterlopen en beken (die nu grotendeels ondergronds lopen) is de grond er ook goed geïrrigeerd. Het is dan ook niet verwonderlijk dat Molenbeek al sinds de Middeleeuwen een belangrijke akkerbouw kent en dat het één van de graanschuren van Brussel was. Naast graangewassen werden er ook groenten geteeld. De gewonnen producten werden verkocht op de markten in Brussel en Laag-Molenbeek.

De vruchtbare ondergrond en de grote open plekken in de gemeente, maakte dat er ook heel wat weiden beschikbaar waren voor het vee. Men vond er zowel schapen, koeien als paarden. Deze dieren leveren dan ook heel wat: vlees, melk, wol en ook mest voor de akkerbouw.

Omdat de voedselbevoorrading zo belangrijk was voor Brussel werd Molenbeek in de 13^e eeuw ingelijfd bij de "Cuype van Brussel": een economisch, politiek en juridische eenheid die werd gedomineerd door de stad Brussel. Dit bleef zo tot 1795 wanneer Molenbeek een onafhankelijke gemeente wordt.

Door de toenemende industriële activiteit en de voortschrijdende verstedelijking in de 20^e eeuw, daalt het aantal landbouwbedrijven in Molenbeek. Dit is aanvankelijk vooral het geval in laag Molenbeek. In hoog Molenbeek blijven nog langer landbouwers actief, tot ook hier de verstedelijkingsgolf na Wereldoorlog II de landbouwbedrijven fnuikt. Vandaag is er geen landbouwbedrijf meer actief.

Toch zijn er nog heel wat sporen van deze rijke vervlogen landbouwactiviteiten te vinden. In Laag-Molenbeek herinnert de Ransfortstraat aan de gelijknamige boerderij die er in de 13^e eeuw door het Sint-Jans Hospitaal werd gesticht. Ook het Karreveldkasteel was een boerderij die teruggaat tot de 13^e eeuw. In het Scheutbosspark vinden we sporen van het (landbouw)landschap zoals dat vanaf de Middeleeuwen werd ontwikkeld door gronden te

ontbossen en om te vormen tot akkers en weilanden. In de buurt grazen trouwens nog steeds koeien van een landbouwer uit Dilbeek. En een kleine kudde Galloway koeien "onderhoudt" de weiden.

Wie kan ons wat meer vertellen over

Begijnen-, Potters – of Drabsmolen

Heel wat benamingen voor één van de twee windmolens die Sint-Jans-Molenbeek rijk was. Pottersmolen komt van Petrus de Potter, die de eerste eigenaar was van de molen. Hij liet de molen bouwen op het Begijnenveld, waarvan de naam Begijnenmolen is afgeleid. In 1868 wordt de molen in leen gegeven aan de familie Drabs. Vanaf nu gaat de molen door het leven als Drabsmolen.

Souvenir de Bruxelles. — Poters moele à Molenbeek St. Jean.

Ser. I No 146.
Bruxelles le.
28 septembre 1902
Carolina

De Pottersmolen. Postkaart uit 1902 (Coll. MoMuse P 2011.0004)

De molen stond niet alleen. Hij was een onderdeel van een landbouwbedrijf met woonhuis, stallen, schuren, enz... Het paste in het grote geheel van het telen en verwerken van graan. De Pottersmolen is een mooi voorbeeld van een stenen bovenkruier. De romp van het gebouw is opgetrokken uit steen en het dak kan gedraaid worden om de wieken in de wind te zetten. Dit is een lastig karwei, waarbij heel wat kennis van het weer wordt vereist. Want de wieken moeten niet enkel draaien, ze moeten ook goed draaien. Zo moet de molenaar kunnen ingrijpen wanneer de windsnelheid te hoog wordt of als er een onweer op komst is, zoniet betekent dit veel schade voor de molen.

Spijtig genoeg komt er in 1913 een einde aan het verhaal. De Drabsmolen wordt getroffen door een blikseminslag, waarbij een deel van de wieken het woonhuis deels vernielen. In 1920 wordt hij volledig gesloopt. Het Begijnenveld verwelkomt dan de volkse tuinwijk "Begijnenstraat – Henri Nogentstraat – Dokter Beudinstraat".

Ondertussen is het ruim 100 jaar geleden dat de Pottersmolen verdween. Zijn er nog herinneringen aan de tijd waar de bloem en het meel niet gekocht werd in de supermarkt, maar bij de molenaar? Of heeft u zelf op een molen gewerkt? Laat het ons weten.

Een beetje folklore

Op muizen en rattenjacht met Sint-Gertrudis

Al sinds mensenheugenis nemen landbouwers en stadsbewoners het op tegen allerhande ongedierte. Een verbeterde strijd wordt vooral geleverd tegen ratten en muizen. Zij tasten de aangelegde voedselvoorraden aan door hun uitwerpselen en hun vraatzucht.

Het is dan ook niet abnormaal dat zij een plaats krijgen in de collectieve beeldvorming. Waar muizen op nog een beetje sympathie kunnen rekenen (denk maar aan populaire figuren als *Micky* en *Minnie Mouse*), roepen ratten vooral een negatief beeld op. Thans wordt op muizen evenzeer gejaagd als op ratten.

Voor de 19de eeuw werd een beroep gedaan op katten en vallen om ratten en muizen te vangen. Later begon men ook gif te gebruiken, zoals het rattenvergif met de veelzeggende naam *Mort au rat*.

Zowel binnen heidense als vervolgens binnen de christelijke beschaving hebben mensen steeds hulp en bescherming gezocht bij goddelijke en bovennatuurlijke krachten. Sint-Gertrudis van Nijvel was de heilige bij uitstek om hulp te bieden bij de strijd tegen het ongedierte. Vanaf de Moderne Tijd wordt zij afgebeeld als abdis met habijt en staf. Op de staf lopen muizen en ratten!

Devotieprentje Sint-Gertrudis (1825)
(Coll. MoMuse, I 2012.0001)

Sint-Jans-Molenbeek heeft een bijzondere band met Sint-Gertrudis, de mythische stichtster van de abdij van Nijvel. Ze stierf er op 17 maart 653. Volgens de legende heeft Gertrudis tijdens een bezoek aan Molenbeek het terrein, waarop de eerste kerk gebouwd zal worden, geschonken aan de gemeenschap. Zij liet ook, dichtbij de huidige kerk, een heilige bron ontspringen, door haar staf in de aarde te steken.

Een mooie legende, maar bronnen wijzen op een recenter ontstaan. De eerste sporen gaan terug tot de 11e - 12e eeuw. Het staat evenwel vast dat de eerste kerk van Molenbeek afhing van de abdij van Nijvel. In de Sint-Jan de Doperkerk staat vandaag nog een monumentaal 19e eeuwse standbeeld van Sint-Gertrudis. De bron die aan haar gewijd is kan worden gezien als één van de vele voorbeelden van het verchristelijken van een heidense, sacrale bron.

Voor de bron in 1912 verdween, gingen heel wat gelovigen er water halen. Volgens Antoon-Willem Maurissen geloofde men dat het water het vee beschermde tegen allerlei ziekten. In mindere mate werd het water gebruikt tegen ratten en muizen. Dit toont alleen maar aan

dat het volksgeloof evolueert doorheen de tijd. Toch blijft de band tussen Sint-Gertrudis en knaagdieren bestaan.

Een spreuk die gezegd werd op de feestdag van Sint-Gertrudis, de eerste zondag na 28 september: "Het is al heden Sint-Geertruidendag / dat hier rat noch muis komen mag".

Een blik op een object

We nemen een kijkje in het depot van het museum en zetten een object uit de museumcollectie in de kijker.

Hoedenmal (s.d.) (Coll. MoMuse V-2010-092)

Vandaag dragen slechts weinig mensen nog dagelijks een hoed. Hoeden zijn feestelijk en worden gedragen bij speciale gelegenheden zoals een huwelijk of exclusieve gelegenheden zoals sommige paardenkoersen. Nog niet zo lang geleden behoorde de hoed echter tot de dagelijkse kleding van zowel mannen als vrouwen.

Hoe werden (en worden) artisanale hoeden dan gemaakt?

Het belangrijkste hulpstuk is de hoedenmal, een houten vorm die de basis en de vorm van de hoed bepaalt. Er zijn hoeden in ontelbare vormen. Voor elke vorm bestaat er dan ook een hoedenmal die de basisvorm van die hoed bepaalt.

Hoeden worden gemaakt van stof, stro, vilt, grassoorten (o.a. espartogras) bedekt met stof, en zelfs leder. Het materiaal is vormloos, maar door het met stoom te behandelen, wordt het materiaal zacht en bewerkbaar. De stof wordt over de houten mal getrokken en in model gestoomd. Hierdoor kan de hoed de vorm van de mal aannemen. Het materiaal wordt vastgezet met duimspijkers op de hoedenmal zodat de hoed in de gewenste vorm kan drogen.

Na enkele dagen is de basisstructuur van de hoed klaar en wordt hij van de mal losgemaakt waarna de hoed verder kan worden verfraaid.

Het handmatig vervaardigen van hoeden is een hele kunst en wordt beoefend door een modist. Ken jij iemand die modist of hoedenmaker is geweest in Molenbeek? We horen het graag.

Vraag het aan het Museum

Waarom noemden de werknemers van “Cail, Halot en Cie” hun fabriek de “Olifant”?

Waarvan komt de naam “Olifantstraat”?

Hierover doen twee verschillende verklaringen de ronde. De eerste verklaring wordt in 1904 gegeven door Molenbeeks burgemeester Henri Hollevoet. Bij de naamgeving van de straat wordt beslist om hulde te brengen aan *Cail, Halot en Cie*. De onderneming wordt in de volksmond “de olifant” genoemd omwille van haar grote omvang.

Een tweede verklaring wordt gesuggereerd door Guido Vanderhulst. De naam Olifantstraat zou herinneren aan één van drie eerste stoomlocomotieven die op 5 mei 1835 vertrokken vanuit de Groendreef te Sint-Jans-Molenbeek naar Mechelen. De Olifant, le Belge en de Pijl waren de eerste locomotieven die reden op het Europese vasteland. Zij werden ingevoerd vanuit Engeland en dienden als model voor de latere Belgische realisaties. Ook de firma Cail, Halot en Cie legden zich toe op de vervaardiging van spoorwegmateriaal. De naam heeft niets te maken met de afmeting van de fabriek.

Vragen aan de lezers

Trouwen is van alle tijden en van alle culturen. Toch veranderen rituelen, gewoonten en tradities met de tijd. Waren er speciale gewoonten bij huwelijken? Zoals het met rijst gooien, de bruid afhalen bij haar thuis, toeters en bellen in de straat, het aantrekken van verschillende bruidskleren, enz...

Naast alle herinneringen en verhalen zijn we ook op zoek naar foto's en voorwerpen (menukaarten, trouwkledij, uitnodigingen, souvenirs, enz) van huwelijken voltrokken in Sint-Jans-Molenbeek.

U heeft waarschijnlijk aandachtig het verhaal over Sint-Gertrudis gelezen. Zij is een van de patroonheiligen van Sint-jans-Molenbeek; Graag hadden wij vernomen indien u afbeeldingen, voorwerpen van deze heilige bezit of indien u herinneringen heeft aan een pelgrimstocht.

MoMuse
Mommaertsstraat 2A
1080 Sint-Jans-Molenbeek
T: 02 414 17 52
e-mail: info@momuse.be
web-site: www.momuse.be

Wenst u de nieuwsbrief niet meer te ontvangen. Laat het ons weten.

Redactie: Reinout De Prez – Sven Steffens - Petra Vandermeiren
V.U.: College van Burgemeester en Schepenen, Graaf van Vlaanderenstraat 20, 1080 Sint-Jans-Molenbeek